

Читањем књиге *Од црвенокосе бојиње до слејих њевачица* стиче се утисак да је посреди више од научне грађе – она је својеврсни интелектуални палимпсест који позива на повратак хуманијим порецима, препознајући присуство женског принципа као неодвојивог дела цивилизације. Изузетном ерудицијом и интердисциплинарним приступом Славица Гароња успева да споји археологију, митологију и књижевност у кохерентну целину, чинећи свој рад научно релевантним али и културолошки трансформативним.

Др Александра Д. МАТИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност
aleksandra.matic@filum.kg.ac.rs

РАСКОШ ИЗА УМОРНИХ ПЕЈЗАЖА

Бојан Савић Остојић, *Време воде*, Контраст, Београд 2023

Толико је пута речено да се не може два пута загазити у исту реку, да је сасвим могуће да је то и заиста тако. Али не ради се о томе да много пута поновљена лаж постаје истина, већ да би Хераклит сасвим извесно био изненађен, а врло вероватно и поносан, да је могао да зна да је један од најцитиранијих духова у повести. Ово чувено размишљање је, као уосталом готово свака чувена реченица, подложна таквим интерпретативним захватима да се од њих може начинити читава монографија. Што сад не ваља чинити, и то не само због ограничености броја страница већ и због потребе овог текста, чија је почетна идеја била следећа – књиге могу да буду добре на различите начине, али једно им је заједничко: кад год им се вратиш, пруже нешто ново.

Другим речима, текст је фиксиран, али доживљај се мења. Односно, остаје већ на почетку утисак да је у питању нешто вредно и лепо, можда и велико, али је исто тако јасно да много тога и измиче, да је потребно време да се суд искристалише. Да није тако, него да је посреди нешто што се може сасвим обухватити, што је јасно, доступно и недвосмислено, ваљало би ставити прст на чело и добро размислити. Филолошки прст, зна се.

Овде, срећом, простор за такву бригу не постоји. Свој четврти роман, *Време воде* (2023), Бојан Савић Остојић (р. 1983) пише као искорак како у односу на свој опус, тако и на шире оквире. Пишчева амбиција засигурно није усмерена ка томе да мења домете (савремене) српске књижевности, нити се тиме, уосталом, бави, али у историји књижевности

никад нису пресудне жеље већ резултати. Начин на који Савић Остојић пише о завичайности, породици (и породичности), селу, малом граду, успоменама, па и фолклору, толико одудара од онога што је преовлађујуће у нашој књижевној средини да не изненађује да је мало ко досад уопште уочио значај ове књиге. Опет, она нипошто није ратоборно авангардна нити суревњива према традицији, већ има свој ритам и свој особени дух и дах, који представљају одличан компромис између прозе ходања у претходним романима *Нема оазе* (2019) и *Ништа није ништа* (2020) и, условно речено, конвенционалнијег, линеарнијег приповедања.

Ипак, иза фасадe нечег сређеног, па и дискретног, а свакако добро скројеног, налазе се дивна изненађења на која треба скренути пажњу. Једно од њих тицало би се основне наративне линије; аутодијегетички, самосвесни приповедач одлучује да се изненада врати у своје (како физичке тако и унутрашње) просторе детињства. У њима се као најважнија прича издваја она о животу и, посебно, смрти прабабе Росе. Њена судбина није издвојена по низу мука, него као део породичног предања: Росина прича је табу, она је прецртана, поништена савезом прећуткивања, што приповедача интригира. Понашање најближих када је Роса у питању увек је обележено непријатним негодовањем и различитим начинима да се избегне разјашњење. Ипак, разлози таквих реакција измичу, што све чини додатно занимљивим. Откривање се стога заснива на трунчицама, назнакама, на сазнањима која су случајна или измољена. Детаљи изневеравају, али они су једино за шта се неко може ухватити. И пут детаља води до коначног сазнања: Роса је свој живот завршила у језеру, а време током ког није пронађена, тих шест месеци неизвесности, представља језиво неметафорично *време воде*.

Обале тог и таквог времена су, међутим, далеко шире од језерских, о чему сведочи само дело. Росино време и даље није дошло, али сам покушај да се до њега дође, да се поврати, чини све мање узалудним. Оно што је, ипак, посебно списатељски интелигентно јесте то да се роман може читати не као прича о Роси, него као прича о онима који о њој (не) причају. Улога баба Неге,¹ једне од најупечатљивијих јунакиња романа, ту нипошто не треба да се превиди, као ни то како различите генерације посматрају Росу. А након истраге токова породичних сећања, ту је и прича о приповедачу и тежини самоосведочења – о томе како су сећања често снажнија, аутентичнија од непосредне перцепције. Тако *Време воде* истовремено обухвата како хандкеовску отрешну тежину света, тако и прустовско искупљујуће лутање у сећањима. И то ситуирање може да заличи на претерану похвалу, али је овде због дочаравања поетике, не због фанфара. А поетички профил *Времена воде* превазилази

¹ Посебну пажњу би ту могао да заслужи и лексички слој баба Негиног говора, који показује како је историја употребе речи прича за себе.

досадашње критичке процене; он је далеко сложенији него што би се то могло чинити.

Инсистирати, на пример, на аутофикцијском карактеру овог романа – о чему се свакако може говорити – представља занемаривање неких других његових својстава, која би промакла због буке која прати овај теоријски концепт. Али није то ни случајно ни неосновано – аутонаративи су одвајкада велика тема књижевности – него је реч о томе да се недовољно често примећује како аутофикција није ништа друго до романескно обликовање животне грађе. Аутобиографија, мемоари и дневници имају своје препознатљиве облике и поетичке одлике, па и своју телеологију, док је аутофикција ослобођена тих мера. Једноставније речено, аутофикција је животна прича која се чита не као мемоаристика, него као роман. Приступ тексту је, дакле, значајно различит, а уз то и хоризонт очекивања, што не мора да буде повезано са документаристичком димензијом дела, али је не искључује. Многа фиктивна дела имају документаристичке елементе, док она која то нису обилују изненађујућим субјективностима. Приповедач *Времена воде* ће се, тако, питати где су општепрепознатљиви топоними, споменици, зграде, улице. Њему изнова измиче оно што је све време са њим, поред њега, што и радује и растужује. Али у процесу заборављања нема овде ничег извештаченог нити алегоричног, већ дирљиво животног и блиског – ми смо убеђени да је нешто ту, са нама и уз нас, али то *иу* је већа фикција од оног што се може измаштати. Лутања приповедачева по Мионици и Ваљеву нису, дакле, никакав зов родног краја, нити ескапизам, већ прилика за дивна мимоилагања. Она су тест сећања која, попут воде, беже кад их стиснеш. Али вода – говори нам то и свакодневно искуство и динамика флуида – увек нађе пут.

Као што је свој пут пронашла прабаба Роса, кроз *изневеравање усмености* – нешто што је требало да буде породична тајна, кроз кишницу испурелих прича, слило се у текстуални облик. Роса је зато неми лик свих оних који нису могли да имају свој глас и који су један безилаз платили другим. И ту се може, али и не мора, пронаћи један важан феминистички импулс, који се нипошто не завршава у активистичком плићаку. Постоји, тако, у самој структури *Времена воде* једна дивна идеја: и они којих се нико никад неће сећати, и они чији су животи били под рефлекторима, једнако су део историје. Документи су ту варљиви: прецизне, израчунљиве истине су немоћне пред силином и сложеносту живота, подаци варају.

Ту се, иначе, налази једна од сталних тема Бојана Савића Остојића: испитивање граница интерности. Функција књижевности би ту могла да се сагледава као идеалан терен за покушај премошћавања – проналажења спона између малих и великих прича. Оно што проналази пут до читалаца, колико год деловало сићушно и недраматично, оно што буди

реакцију, доноси вредна повезивања. Тако је приповедање у *Времену воде* готово па лирски усредсређено, а прочишћено, расплинато а свезано. Прича може да васкрсне, на пример, у баченим играчкама из киндер јајета (22), стакластом погледу деда-стрица (68), тоалету који мирише на јутарњи базен у који нико није скочио (33), кући која као да је више крчма него дом (117), па и графиту написаном испод графита (80).

Фокус посвећен детаљу је овде за сваку похвалу и може се повезати са поетиком бележнице, која је Бојану Савићу Остојићу блиска, како преводилачки, тако и стваралачки. Уз њу ваља споменути и неразметљиву сентенционалност; неке реченице могу сасвим да се издвоје из ткива текста и добију самостални живот, од једне од првих реченица дела: „Човек који радо губи време има право да се сећа” (9), до последњих: „Човек можда зна да умире. Али не зна да је мртав” (169).

Самосталност се може приписати и неким мотивима, који су догађај по себи, а један од најупечатљивијих би ту био опис прављења такозване „фигуре од прстију”, за коју се испоставило да има древно индијско порекло (66). Ипак, Савић Остојић никад не улази у мистификацију, али зна да нађе добру равнотежу између досетљивости и нежног хумора, који одшкрињује врата детињем осећају преплављујућих очекивања. Јер приповедач се, у доминантном псеудолинеарном наративном току, изнова враћа на пунктове прошлости, који и прогањају и награђују. А уз све то, као да саоднос различитих делова романа није довољно сложен, постоји и изванредан слој дела који се тиче имагинирања простора, књижевне географије и, још шире гледано, односа субјекта и објекта. Тако и окружење може да поседује капацитет да узврати поглед – оно није пасивно, већ поседује *geјсјивеносји*: „Не само да сам осећао да ме предео игнорише и сматра уљезом, већ сам, ближећи се крају свог подухвата, сваким кораком све више губио интересовање за њега” (82).

Ипак, *Време воде* не само да не заслужује губљење интересовања, већ његово време тек долази. А уз њега и промишљања о целини књижевног и преводилачког опуса Бојана Савића Остојића, који заслужује сваку пажњу и који се може посматрати и као својеврстан систем, вредан, особен и још недовољно препознат. Овим освртом је само додирнут огроман проучавалачки простор, који ће, без сумње, бити још друкчији при сваком наредном враћању у реку. Али корак по корак, на време, у време, за време.

Мсп Урош З. БУРКОВИЋ

Истраживач сарадник

Институт за српску културу Приштина–Лепосавић

uros.durkovic@gmail.com